

บทที่ ๑

บทนำ

ในปัจจุบัน สภาพการนิเวศน์เมืองของประเทศต่าง ๆ รอบด้านของประเทศไทย อาทิ ลาว เขมร พม่า เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมีผลต่อการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ ประเทศไทยได้รับผลกระทบกระเทือนจากการเปลี่ยนแปลงในด้านเหล่านี้ของประเทศเพื่อนบ้าน สภาพการเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นชาติ จึงเป็นเรื่องที่น่าจะให้ความสนใจพิจารณาศึกษา ทั้งนี้เพราะชาติ คนในชาติ ระบบการเมือง วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันกัน และเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงควรพิจารณาความผูกพันไป ปัจจัยสำคัญอันหนึ่งของระบบการเมืองนั้นก็คือคนในชาติ ความอยู่รอดของระบบการเมืองก็จะขึ้นอยู่กับคนในชาติเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ความสำนึก ความสนใจ ทัศนคติ และกานินิยมของคนในชาติจึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชาติและระบบการเมือง

ในด้านการเมือง ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นต้นมา นั้น รูปแบบและอำนาจในการปกครองประเทศเปลี่ยนไปจากการมีพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ มาสู่กลุ่มบุคคลที่ผลักดันขึ้นมาเป็นผู้บริหารประเทศ การเปลี่ยนแปลงกลุ่มบุคคลและนโยบายในการบริหารประเทศของกลุ่มบุคคลแต่ละชุด เหล่านี้เมื่อถึงผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองอย่างมาก

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยโดย "คณะราษฎร" นั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญ ๒ ประการคือ

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เป็นการนำประชาชนให้เข้าสู่การ เมืองและการปกครองประเทศ แม้ว่าในระยะต้นประชาชนจะขาดความสนใจและบทบาทส่วนใหญ่อยู่กับกลุ่มบุคคลส่วนน้อยก็ตาม แต่ในระยะหลังนี้ประชาชน นิสิต นักศึกษา และเยาวชน ได้เข้าร่วมมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น

ในฐานะที่เยาวชนจะเป็นกำลังอันสำคัญของชาติในอนาคต จึง เป็นกลุ่มที่นำจะได้มีการศึกษาวิจัยให้ทราบถึงทัศนคติ ความคิดเห็นที่ต่อความเป็นชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ วัฒนธรรม สภาพการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาการเมืองการปกครองไทย เพราะจะทำให้เราทราบถึงความสนใจทางการเมืองหรือความสำนึกในทางการเมือง (consciousness) ความรู้สึกผูกพัน (affectiveness) และพฤติกรรม (behavior) ของเยาวชน ซึ่งจะเป็นผู้รับบทบาทในทาง

ในทางศาล ในทาง เศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

- ๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
- ๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทาง เศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการ เศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรออกยาก
- ๔. จะต้องให้ราษฎรได้สิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้านิสิตซึ่งกว่าราษฎร เช่นที่เป็นอยู่)
- ๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก

๔ ประการดังกล่าวข้างต้น

- ๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ดูรายละเอียดคใน ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕-๒๕๑๓)

(กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ช. ชุมชุมช่าง, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

การเมืองต่อไป และจะทำให้สามารถคาดคะเนแนวโน้ม (trend) ในทางการเมืองของไทย
ในอนาคตได้กวย เพราะบทบาทความสนใจและความสำนึกทางการเมืองของ เยาวชนจะเป็น
ปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะหล่อหลอมบุคลิกภาพทางการเมืองของบุคคล อันเป็นพื้นฐานของพฤติกรรม
การเมืองของประชาชนในอนาคต”

สภาพปัญหาและปัญหาในการวิจัย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ นายเกรียง กীরติกร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้
กล่าวคำปราศรัยว่า

การปลูกฝังประชาธิปไตยของเราที่แล้วมา เราเน้นกันแต่ระบบการ
ปกครอง โดยชี้ไปที่เรื่องรูปธรรม หลักสูตร แบบเรียนก็เน้นหนักในเรื่องนี้
ทุกคนรู้ว่าอำนาจอธิปไตย เป็นของปวงชน แต่ปวงชนควรจะมีคุณสมบัติอย่างไร
เราไม่ได้เน้น ไม่ได้ฝึก ไม่ได้ปลูกฝังคุณสมบัติกันอย่างจริงจัง การให้การ
ศึกษาเป็น เรื่องหรือปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็น เรื่องปลูกฝังคุณสมบัติ
ของพลเมืองในระบบประชาธิปไตยให้ เกิดแก่เด็ก เช่น ในเรื่องการรู้จัก
หน้าที่ การปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบในหน้าที่ประการหนึ่ง การรู้จัก
สิทธิ การใช้สิทธิ และการหวงแหนสิทธิประการหนึ่ง การมีคุณธรรมและ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. "แนวทางศึกษาเชิงจิตวิทยา" (เอกสารประกอบการบรรยาย
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔).

ศีลธรรม รวมทั้งการเคารพต่อการศึกษาของหมู่คณะ ปฏิบัติตามระเบียบ
ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองประการหนึ่ง

เนื่องจากเยาวชนเป็นหน่วยหนึ่งในระบบการเมือง (political system) ย่อม
ถูกรวมสั่งสอนจากระบบการเมืองนั้น ๆ เพื่อไปสู่ความเป็น "พลเมืองดี" ของระบบ
การเมืองนั้น ๆ การเป็น "พลเมือง" โดยที่จริงแล้วไม่เพียงแต่มีฐานะประชาชนตามกฎหมาย
เท่านั้น หากแต่เกี่ยวข้องกับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับระบบการเมือง บทบาทที่เกิดขึ้น
ระหว่างประชาชนและองค์กรในการเมืองการปกครอง เป็นปฏิภาคย้อนกลับ (reciprocal)
ต่อกันและกัน ยกตัวอย่างเช่น ในขณะที่เด็กคนหนึ่ง เชื่อว่าในฐานะเป็นประชาชนคนหนึ่ง เขา
ต้องปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ในทางกลับกัน เขาเชื่อว่าเขาต้องได้รับการป้องกันจากภวภาวะ
ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายที่จะมีต่อตัวเขา ความสำนึกทางการเมือง เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว

สิ่งที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับความสำนึกทางการเมืองได้แก่ "บทบาท" (roles)
บทบาทในที่นี้หมายถึง พฤติกรรมเฉพาะอย่างของบุคคลในแต่ละสังคม บทบาทจะถูกกำหนดโดย
ระบบ (ในรูปของระเบียบ กฎหมาย หรือประเพณี) และโดยความคาดหวังของบุคคลที่อยู่ใน
ระบบ ซึ่งพาร์สัน และ เบลส์ (Parson and Bales) นิยามว่า เป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่เป็น
ปฏิภาคย้อนกลับระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ ในระบบ^๒ ปฏิภาคย้อนกลับในที่นี้หมายถึงว่า

^๑กรมสามัญศึกษา. "หัวข้อการบรรยายของนายเกรียง กิริติกโร รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการ." เอกสารการศึกษา ฉบับที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศ,
๒๕๑๗). หน้า ๓-๔.

^๒ดูรายละเอียดใน T. Parsons and R. F. Bales, Family,
Socialization and Interaction Process (Glencoe, Ill.: Free Press,
1955).

บุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์กันต่างก็มีสิทธิและหน้าที่ต่อกันฝ่ายหนึ่ง ระบบสังคมสามารถยืนหยัดอยู่ได้ และสามารถพยากรณ์ความเป็นไปได้ โดยการปฏิบัติตามความคาดหวังของบุคคลอื่นนั่นเอง สิ่งที่เป็นตัวบังคับให้บุคคลปฏิบัติก็คือ การยึดมั่นในปทัสสถาน (norms) และค่านิยม (values) ซึ่งคนในแต่ละระบบยึดถือร่วมกัน

ลักษณะของการพัฒนาการ "บทบาทของพลเมือง" อาจพิจารณาได้ ๒ ประการคือ ประการแรก เด็กหรือผู้ใหญ่จะต้องตระหนักถึงพฤติกรรมของตนเองในแง่ที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือสถาบันที่เกี่ยวข้อง ก่อนที่บุคคลจะแสดงบทบาทออกมา บุคคลจะต้องเรียนรู้ความคาดหวังในบทบาทนั้นก่อน นั่นคือเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ที่มีต่อระบบ ประการที่สอง เด็กจะเรียนรู้บทบาทเหล่านั้นในลักษณะที่เป็นปฏิภาคว่าเมื่อองค์กร (agents) อื่นในระบบแสดงบทบาทในลักษณะเช่นนั้นแล้ว ตัวเองควรจะมีบทบาทตามสิทธิและหน้าที่แค่ไหนเพียงไร

ในแต่ละขั้นของการพัฒนาการของเด็ก (child development) เด็กจะได้รับการสั่งสอนถึงค่านิยมและความคาดหวังของระบบการเมือง เพื่อเตรียมไว้เป็น "พฤติกรรมทางการเมืองในอนาคต" ของเด็ก มากกว่าที่จะมีเพื่อการแสดงออกในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เด็กจะได้แสดงบทบาทเหล่านั้นจริง ๆ ที่เตรียมไว้ในอนาคตเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ความคาดหวังในอนาคต เช่นว่านี่เป็นความสำคัญทางการเมืองที่ทำการวิจัยในที่นี้ เพื่อศึกษาว่าเด็กได้รับการเรียนรู้และมีความสำคัญในชาติและความเป็นไปในระบบการเมืองของไทยตามระดับชั้นเรียนหรือตามวัยของเด็กอย่างไรบ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการวิเคราะห์ถึงภาพพจน์ (image) ของเด็กที่มีต่อชาติและการเมืองการปกครองไทย ในฐานะที่เป็นระบบที่เด็กสังกัดอยู่

ความสำนึกทางการเมือง เป็นส่วนหนึ่งของความสำนึกต่อชาติ ในการวิจัยเรื่องนี้ จึงเป็นการศึกษาถึงผลของการสั่งสอนอบรมทางการเมืองว่า เด็กมีความรู้ ทักษะ และ ความตระหนักต่อชาติอย่างไร / อีกนัยหนึ่ง เป็นการวิเคราะห์ถึงสภาพพจน์ของเด็กที่มีต่อชาติและการเมือง

ในการศึกษาเรื่องความสำนึกต่อชาติของนักเรียนโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงให้ความสำคัญต่อความตระหนักต่อความเป็นชาติ สัญลักษณ์ของชาติ พระมหากษัตริย์ ศาสนา วัฒนธรรม ส่วนหนึ่ง และความตระหนักในทางการเมืองโดยตรงอีกส่วนหนึ่ง ในการดำเนินการศึกษานั้นจะพิจารณาละเอียดเกี่ยวกับความสำนึกต่อชาติ เป็นการศึกษาถึงความรักชาติ ทักษะ ทักษะ ความคิด เห็น ค่านิยม ความสนใจ ความเชื่อมั่นที่มีต่อชาติ และความสำนึกทางการเมือง อันเป็นผลของการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) โดยได้จำแนกการศึกษาความสำนึกที่มีต่อสถาบัน และสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ๗ ประการดังนี้ คือ

๑. สัญลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะ เพลงชาติและธงชาติไทย
๒. ความเป็นชาติ
๓. พระมหากษัตริย์
๔. ศาสนา
๕. วัฒนธรรมไทย
๖. การมีส่วนร่วมทางการเมือง
๗. สภาพการเมืองการปกครองในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเบื้องต้น (exploratory research) มุ่งที่จะสำรวจทัศนคติ ความสำนึก ความรู้สึก และความผูกพัน (involvement) ของเยาวชนกลุ่มหนึ่งที่มีต่อชาติ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบว่ากรณีที่แต่ละกลุ่มหรือต่างคนต่างก็มักจะอ้างว่าตนเองรักชาติ มีความตระหนักในการสร้างความมั่นคงของชาตินั้น แท้ที่จริงแล้วมีอยู่อย่างไร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อสำรวจว่าขณะนี้เยาวชนมีขีดความสำนึกต่อชาติอยู่ในระดับใด
๒. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างความสำนึกต่อชาติ เช่น อายุ เพศ และระดับชั้นว่า ตัวแปร (variables) เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความผูกพันในชาติอย่างไรหรือไม่
๓. เพื่อเปรียบเทียบความสำนึกของเด็กที่มีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการเมือง

ขอบเขตและข้อจำกัดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษาเฉพาะความสำนึกต่อชาติ ๗ ด้านดังนี้คือ (๑) ต่อสัญลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะเพลงชาติและธงชาติไทย (๒) ต่อความเป็นชาติ (nationhood) โดยจะเน้นในแง่ความภาคภูมิใจที่เกิดเป็นคนไทย (๓) ต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งรวมถึงกษัตริย์ไทยในอดีต (๔) ต่อศาสนา เนื่องจากประชากรวิจัยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ การวิจัยเรื่องนี้จึงเป็นความสำนึกที่มีต่อศาสนาพุทธเป็นสำคัญ (๕) ต่อวัฒนธรรมไทย (๖) ต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง และ (๗) ต่อสภาพการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน

สำหรับประชากรวิจัย การศึกษานี้ศึกษาสำรวจเฉพาะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ของโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา ๒๕๑๘ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๒๕๒ คน สุ่มตัวอย่างโดยวิธี "สุ่มตามสัดส่วนของกลุ่ม" (stratified random sampling) โดยคำนึงถึงสัดส่วนของชั้นและเพศ เป็นจำนวน ๑,๐๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๘๐ ของนักเรียนทั้งหมด

ดังนั้น ผลของการวิเคราะห์ใด ๆ ในบทวิจัยจึงหมายถึงความสำคัญต่อชาติในด้านใดด้านหนึ่งที่กล่าวแล้ว ของนักเรียนโรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในปีการศึกษา ๒๕๑๘ เท่านั้น

สมมุติฐานในการวิจัย

การวิจัย เรื่อง แบบสมมุติฐาน ดังต่อไปนี้

๑. เนื่องจากความสำคัญในบทบาทของพลเมืองของเด็กเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) โดยเด็กเรียนรู้บทบาทอันเป็นความภาคภูมิใจของระบบตามลำดับขั้นแห่งพัฒนาการของเด็ก ทั้งในแง่อายุ ระดับชั้นเรียน และประสบการณ์นอกห้องเรียน ดังนั้นความสำคัญต่อชาติของเด็กจึงน่าจะมีระดับของความเข้ม (degree) มากขึ้นเป็นลำดับตามระดับชั้นเรียนและอายุ สมมุติฐานข้อที่หนึ่ง จึงมีว่า "นักเรียนที่อยู่ในชั้นสูงกว่าจะมีขีดความสำคัญต่อชาติสูงกว่านักเรียนชั้นต่ำกว่า"

๒. จากประสบการณ์โดยทั่วไปในการเมืองการปกครองของไทย พบว่าบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเมืองการปกครองนั้น มีจำนวนเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิงหลายเท่า จึงตั้งเป็น สมมุติฐานข้อที่สอง ในการศึกษาเรื่องนี้ได้ว่า "นักเรียนชายมีขีดความสำคัญต่อชาติสูงกว่านักเรียนหญิง"

๓. ในการเรียนรู้สิทธิและหน้าที่ที่มิต้องชาติของนักเรียนในโรงเรียน และจากการ
 เรงเราของรัฐบาลทางสื่อมวลชน ต่างเน้น "ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์" ยิ่งกว่าสิทธิและ
 หน้าที่อันใด ความผิดใจของนักเรียนที่มีต่อสัญลักษณ์ของชาติ ต่อศาสนา และต่อ
 พระมหากษัตริย์ น่าจะมีมากกว่าค่าอื่น ๆ จึงถึง เป็น สมมุติฐานข้อที่สาม ได้ว่า "นักเรียนมี
 ความสำนึกในค่านสัญลักษณ์ของชาติ ความเป็นชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรม
 สูงกว่าความสำนึกในค่านการมีส่วนร่วมทางการเมือง"

๔. เนื่องจากสื่อมวลชนในปัจจุบันได้ประโคมข่าวเกี่ยวกับความเสื่อมทางศาสนา
 อยู่บ่อย ๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์ การหย่อนยานในพระธรรมวินัย ถึง
 ที่ปรากฏเป็นข่าวทางหนังสือพิมพ์เป็นประจำ เหตุการณ์เช่นนี้จะส่งผลต่อความสำนึกของ
 เด็ก จึงถึง เป็น สมมุติฐานในการวิจัยข้อที่สี่ ได้ว่า "นักเรียนมีความสำนึกต่อศาสนาต่ำกว่า
 ความสำนึกต่อชาติและพระมหากษัตริย์"

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ประโยชน์สำคัญที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้คือ ประโยชน์ทางค่านวิชาการ
 เพราะการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสำนึกต่อชาติของ เยาวชนนี้ มีผู้ทำการวิจัยโดยตรงไว้น้อย
 มาก ข้อมูลในการวิจัยนี้จะช่วยให้ได้ทราบถึงระดับความรู้สึกรหรือความสำนึกของ เยาวชน
 ปัจจุบันที่มีต่อชาติ พระมหากษัตริย์ ศาสนา วัฒนธรรม และต่อระบบการเมือง สภาพการ เมือง
 การปกครองของประเทศ ซึ่งจะช่วยให้เห็นทัศนคติ ความรับผิดชอบของ เยาวชนต่อชาติ และการ
 เรียนรู้ทางการเมืองของ เยาวชนว่า จะสนับสนุน ส่ง เสริมการปกครอง ระบบประชาธิปไตย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "ข้างสังเวียง," สยามรัฐ (๒๒ พฤศจิกายน
 ๒๕๒๐) : ๗.

เพียงไร และเป็นแนวทางในการให้การศึกษาอบรมส่งเสริมและพัฒนาทัศนคติ ความสำนึกต่อชาติของเยาวชน นอกจากนี้ยังจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจที่จะทำการค้นคว้าวิจัยในแนวนี้นำไปประกอบการพิจารณาศึกษาในลำดับต่อไป

การ เสนอบทวิจัย

การวิจัยเรื่องความสำนึกต่อชาติของนักเรียน โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นการศึกษาจากเอกสารประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล การเสนอบทวิจัยแบบพรรณนาความและแบบวิเคราะห์ (descriptive and analysis) โดยจะแบ่งออกเป็น ๕ บทดังนี้ บทที่ ๑ บทนำ กล่าวถึงสภาพปัญหาและปัญหาในการวิจัย วัตถุประสงค์ในการวิจัย ขอบเขตและข้อจำกัดในการวิจัย สมมุติฐานในการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย บทที่ ๒ กล่าวถึงความสำนึกต่อชาติ โดยจะกล่าวถึงแนวความคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษาความเป็นชาติ ความสำนึกทางการเมือง ขั้นตอนของความสำนึกทางการเมือง การเรียนรู้ทางการเมือง กระบวนการและแบบของการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในบทที่ ๓ กล่าวถึงวิธีการดำเนินการวิจัยอย่างละเอียด โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ภูมิหลังของกลุ่มตัวอย่าง แบบสอบถาม และวิธีการที่จะวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดในบทที่ ๔ ส่วนบทที่ ๕ จะเป็นบทสรุป การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย